

Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992)

/ Lukáš Cvrček /

Komunistickou stranu Československa je bezesporu možné zařadit mezi politické subjekty, které zásadním způsobem ovlivnily průběh našich moderních dějin. V období první republiky představovala KSČ nezanebatelnou opoziční politickou sílu. V letech německé okupace se komunisté stali důležitou složkou domácího i zahraničního odboje. Po roce 1945 Komunistická strana Československa dosáhla nejsilnější pozice mezi stranami, jimž bylo dovoleno legální působení v rámci Národní fronty. Svou klíčovou úlohu na domácí politické scéně KSČ proměnila po únorovém převratu v roce 1948 ve výsadní mocenské postavení, které si uzurpovala další desítky let.

Její diktatura trvala až do sklonku roku 1989. Komunistická strana Československa působila do roku 1992, i když pod vlivem politických a společenských změn prodělala na svém XVIII. sjezdu v listopadu 1990 proměnu ve federaci zastřešující činnost dvou samostatných stran organizovaných na územním principu, které odpovídala i úprava jejího názvu. Komunistická strana Československa definitivně zanikla ještě před rozpadem federálního státu po odchodu Komunistické strany Slovenska (přejmenované na Stranu demokratickej ľavice) ze společného svazku v dubnu 1992. Od té doby pokračovaly její nástupnické subjekty v další politické činnosti zcela samostatně.

I z pouhého telegrafického zhodnocení vlivu KSČ na vývoj naší země je zřejmé, že schematismus k jejím dějinám je určen nejen historikům, archivářům a politologům, kteří se úzce specializují na historii této politické strany nebo dělnického či komunistického hnutí, ale seznámit by se s ním měli také ostatní badatelé, jež se hlouběji zabývají problematikou československých dějin 20. století. Tuto skutečnost podtrhuje fakt, že moderní publikace tohoto druhu v českých zemích dosud chyběla, což bylo citelné zejména v porovnání se situací na Slovensku, kde tamní badatelé po roce 1989 dosáhli v oblasti výzkumů věnovaných organizační struktuře Komunistické stra-

ny Slovenska a mapování životních příběhů jejích elit velmi dobrých výsledků.¹

Tím samozřejmě není řečeno, že před vydáním Schematismu k dějinám Komunistické strany Československa v letech 1921–1992 (dále jen „Schematismus“) u nás nebyly publikovány žádné údaje o složení nejvyšších orgánů KSČ, struktuře jejího aparátu nebo osudech jejích vrcholných představitelů. Dosud však bylo nutné potřebné informace hledat ve více publikacích, z nichž zejména ty starší nebyly vždy snadno dostupné všem zájemcům o tuto problematiku. Navíc zcela chyběla práce vydaná po roce 1989, jež by se zaměřovala na personální otázky nejvyšších orgánů KSČ v období od 70. let do jejího zániku.²

Právě ucelenost a přehlednost jsou jedněmi z největších předností Schematismu, který sestavil pracovník Národního archivu v Praze František Štverák, jenž při práci na tomto mimořádném díle využil své dokonalé orientace v literatuře, tisku a hlavně v archivních i tištěných pramenech. Své hluboké znalosti dané problematiky ostatně zúročil také při přípravě projektu Biografického slovníku vedoucích funkcionářů KSČ v letech 1921–1989 (konkrétně spolupracoval na tvorbě hesláře a prováděl rozsáhlou rešerši v archivních fondech uložených v Národním archivu), který patří mezi klíčové badatelské projekty Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze.

František Štverák ve své práci vycházel především z archivních fondů bývalého archivu ÚV KSČ a Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ, které jsou uloženy přímo v jeho působišti v archivním areálu na pražském Chodovci. Z nich využil celou řadu dílčích fondů od materiálů ústředních stranických orgánů a sjezdů přes osobní fondy vrcholných stranických představitelů až po členskou evidenci a dokumenty Pillerovy rehabilitační komise. Cenným zdrojem informací pro něj byly hlavně údaje ze členské evidence a kádrové charakteristiky, které nerozlučně provázely funkcionáře po celou jejich politickou kariéru.

1 Např. Pešek, Jan: *Centrum moci: Aparát Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska 1948–1989*. Bratislava 2006, 268 s. nebo Pešek, Jan a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989*. Prešov 2003, 389 s.

2 Změny ve vedení KSČ po XVII. sjezdu jsou zachyceny v publikaci Suk, Jiří – Koudelka, František – Cuhra, Jaroslav: *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985–1990*. Praha 1999, 143 s. Zároveň je však nutné zdůraznit, že tato publikace není primárně zaměřena na vývoj uvnitř KSČ, který je autory pouze stručně zmiňován na pozadí přehledu opozičních aktivit a dalších událostí v období několika posledních let před pádem režimu v roce 1989.

Ke slovu přišly také pomůcky uložené v bývalém archivu ÚV KSČ. Konkrétně se jedná o jmenné a tematické kartotéky, přehledy zasedání jednotlivých výkonných orgánů a seznam členů ústředního výboru z let 1945–1989. Kromě toho autor pracoval s edicemi tištěných pramenů, většinou sborníky vydaných dokumentů ze sjezdů KSČ. Údaje čerpal také ze stranických periodik a rozsáhlé literatury, zastoupené především různými encyklopediemi a specializovanými i všeobecnými biografickými slovníky.

Obsah Schematismu je rozdělen na osm větších celků. První z nich je věnován vedoucím představitelům KSČ v letech 1921–1992. Jmenný přehled a obsazení nejvyšších stranických funkcí zde uvádí stať, v níž je velice zajímavá pasáž věnovaná období od IV. sjezdu KSČ v roce 1927 do zastavení činnosti strany a jejího rozpuštění v roce 1938, jež je z hlediska dokládání obsazení nejvyšších stranických funkcí poměrně problematické.

Druhá kapitola přináší obsáhlý přehled ústředních stranických orgánů. Nalézají se zde všechny stranické sjezdy včetně složení jejich předsednictev, referentů a zvolených ústředních výkonných a kontrolních stranických orgánů. V této části Schematismu se nachází také jmenný seznam delegátů sjezdů, u nichž autor upozorňuje na určité úskalí, jež představuje absence dochovaných prezenčních listin, kvůli níž se v převážné míře nejedná o seznamy osob, které se sjezdu opravdu zúčastnily. Tato skutečnost může být významná například pro badatele zabývající se mimořádným XIV. sjezdem KSČ v Praze-Vysočanech v srpnu 1968, kterého se nezúčastnila značná část delegátů ze Slovenska, což sehrálo svou roli v souvislosti s následnou snahou Gustáva Husáka o prosazení anulace výsledků tohoto sjezdu.

Další o něco menší celek obsahuje jmenné složení výkonných orgánů KSČ. Jedná se o užší výkonný výbor, předsednictvo, politické byro (politbyro), organizační byro, politický a organizační sekretariát, byro pro řízení stranické práce v českých zemích a výbor pro stranickou práci v ČSR. Zde je potřeba vyzvednout autorův přístup, díky kterému jsou ve Schematismu pečlivě uvedeny personální změny mezi jednotlivými sjezdy, jejichž absence byla velkou slabinou některých dříve publikovaných přehledů složení ústředních stranických orgánů.³

3 Týká se to například vyhledávače funkcionářů KSČ a KSS na internetových stránkách Ústavu paměti národa v Bratislavě (dostupné na <http://www.upn.gov.sk/funkcionari-ksc-kss/>), který byl a nejspíš stále je řadou českých historiků často využíván jako rychle a snadno dostupný zdroj přehledových informací o personálním složení nejvyšších stranických orgánů v letech 1945–1989.

Na tuto kapitulu navazuje rozsahem velmi malý oddíl obsahující jmenný seznam předsedů kontrolních a revizních komisí a složení komise stranické kontroly, která působila v letech 1948–1962. Po něm následují přehledy termínů konferencí KSČ a zasedání výkonných orgánů KSČ.

Velice zajímavá je partie Schematismu věnovaná organizacím spjatým s činností KSČ, v níž najdeme jmenné seznamy šéfredaktorů komunistického tisku, vedoucích pracovníků stranických ústavů a muzeí, velitelů Lidových milic, předsedů odborového a ženského hnutí, spolků přátel SSSR a v neposlední řadě také stranických kulturních, tělovýchovných, osvětových a mládežnických organizací.

Do publikace bezesporu patří také Komunistická strana Slovenska (dále jen „KSS“), které František Štverák věnoval samostatnou kapitolu. V ní je však publikováno výrazně méně údajů (v podstatě se jedná o přehled složení ilegálních vedení, sjezdů a ústředních orgánů) než o KSČ, což samozřejmě není způsobeno tím, že by autor podceňoval význam KSS, ale nedostupností příslušných pramenů v českých archivech. Ostatně nelze nic jiného než souhlasit s Richardem Pavlovičem, že tato oblast je výzvou především pro slovenské historiky.⁴

Tak rozsáhlá a průkopnická práce, jakou je Schematismus, se neubrání ani určitým nepřesnostem, na jejichž výskyt v pasáži věnované KSS upozornili jak výše vzpomenutý Richard Pavlovič, tak Jan Pešek z Historického ústavu SAV v Bratislavě.⁵ Ve shodě s těmito slovenskými odborníky však lze prohlásit, že se nejedná o nějaká zásadní pochybení, která by významným způsobem snižovala vysokou informační hodnotu a odbornou úroveň publikace.

Schematismus uzavírají abecední přehled členů ústředního (výkonného) výboru, revizní komise, komise stranické kontroly a ústřední kontrolní a revizní komise a obrazová příloha s fotografiemi vybraných funkcionářů KSČ a jejich sídel. Z abecedního přehledu je na první pohled znát, že k řadě stranických činitelů se podařilo biografické údaje dohledat pouze částečně nebo dokonce vůbec, což vede k úvaze, zda by kompetentní

4 Pavlovič, Richard (anotace): Štverák, František: Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992): Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany. Praha, Národní archiv 2010. Soudobé dějiny XVIII, č. 3, 2011, s. 522–524.

5 Pešek, Jan (rec.): Štverák, František: Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992): Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany. Praha, Národní archiv 2010. Historický časopis LIX, č. 3, 2011, s. 549–552.

místa neměla uvažovat o nějakém způsobu, který by badatelům v oprávněných případech umožňoval získávat informace například z registru obyvatelstva, k nimž dnes nemají legální přístup. Určitě je také škoda, že se z finančních důvodů do Schematismu nevešlo více fotografií vrcholných funkcionářů a publikaci nebylo možné vybavit jmenným rejstříkem, který by jistě zvýšil pohodlí čtenářů při vyhledávání údajů o konkrétních osobách.

Schematismus bezesporu představuje mimořádně přínosnou publikaci, za níž můžeme děkovat hlavně osobnímu nasazení a pečlivosti Františka Štveráka, který sám úspěšně splnil výzkumný úkol úctyhodného rozsahu, jaký zpravidla po několik let zaměstnává celé badatelské týmy. Výsledek obrovského úsilí autora bude určitě významnou pomocí jak pro badatele, kteří se podílejí na projektech Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ v letech 1921–1989 a Komunistická strana Československa a bolševismus, jež vznikají v Ústavu pro studium totalitních režimů a Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, tak ho jistě ocení také ostatní zájemci o československé dějiny 20. století.

Štverák, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992): Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*. Národní archiv, Praha 2010, 442 s.